

*Istorie intelectuală și referință ideologică: preistoria Universității din Iași**

FLOREA IONCIOAIA

Cuvinte cheie: istoriografie, origini, istorie intelectuală, ideologie, național-comunism

Introducere: origini și rupturi

O tentație obișnuită în monografiile instituționale, care formează cea mai consistentă parte a istoriografiei universității¹, este aceea de a asocia „epopeii” nașterii instituționale propriu-zise, „drama” *preistoriei* sale: a „originilor” istorice. În timp ce actul fondării este o poveste de succes, o bătălie aspră, dar victorioasă, reconstituirea *originilor* este o istorie a eșecurilor, fie acestea și glorioase, a neînțelegerii și a uitării. Dar lucrul cel mai important este că triumful în sine ne apare nu doar ca un fel de răzbunare a vechilor înfrângeri, ci drept rezultatul acestor încercări, dileme și căutări.

Faptul arată miza simbolică pe care o joacă „istoria” pentru cultura instituțională a unui așezământ universitar: o sursă nesecată de prestigiu și o referință esențială pentru orice efort de autoconfigurare ca instituție. De aceea, discuția cu privire la fondarea unei instituții universitare depășește întotdeauna cadrul unei simple chestionări despre cronologie și ctitori și ne reamintește că demersul în sine este un proces laborios, complicat, poate chiar de neînțeles pentru cei din prezent. De ce apare o instituție universitară? Cărei nevoi îi este

* Prezenta cercetare s-a derulat în cadrul proiectului UEFISCDI „Asociații și societăți studențești la Universitatea din Iași în perioada modernă (1860-1918)”, cod PN-II-RU-TE-2011-3-0165.

¹ Pentru o discuție generală, a se vedea și studiul meu: „Universitarii și istoria universității. Istoriografia Universității: obiect, tipologie, probleme”, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”*. *Istorie*, Tomul LI, 2005, p. 409-436; de asemenea, pentru comparație, se poate vedea o perspectivă asupra experienței americane în studiul clasic al lui Laurence R. Veysey, *The Emergence of the American University*, University of Chicago Press, 1970; Vezi o review la: Joseph Ben-David [untitled], în *The American Journal of Sociology*, vol. 72, no. 3 (Nov., 1966), p. 305-306. URL: <http://www.jstor.org/stable/2775494> Accessed: 14/05/2012 17:20; de asemenea, vezi o analiză recentă la: Christopher P. Loss, „Retrospective: Laurence R. Veysey’s *The Emergence of the American University*”, în *History of Education Quarterly*, volume 45, issue 3, p. 405-406, September 2005 DOI: 10.1111/j.1748-5959.2005.tb00041.x.

destinată? Ce model era disponibil și cum se face alegerea sa? Care este relația cu sistemul/imaginarul educativ al momentului?

Universal valabile, aceste interogații devin de neocolit atunci când este să se discute experiența fondatoare a Universității din Iași. Într-un studiu recent, care încerca să reconstituie momentul fondării Universității din Iași, făceam constatarea că instituția ieșeană își datorează nașterea mai ales voinței lui Mihail Kogălniceanu, prim-ministru al Moldovei în acel moment, și acțiunii unor profesori de la fosta *Academie Mihăileană*². Efortul fondatorilor ne poate părea astăzi un *mit romantic* prin caracterul său voluntarist, curajos, chiar hazardat, oricum în ruptură cu imaginarul epocii.

Știm, din acest punct de vedere, că nici în ce privește resursele, nici în ce privește interesul publicului (gradul de solvabilitate a pieții școlare), actul fondării nu răspundea unei necesități evidente. În plus, lipsită de un suport financiar stabil, de un public școlar dornic de a urma cursurile noii instituții, aceasta va avea mult timp mari dificultăți în a-și recruta personalul academic necesar, situație vizibilă în mod special la Medicină (*Facultatea Medicală*), fapt care de altminteri va și duce la amânarea deschiderii acesteia aproape două decenii. În același timp, atunci când reconstituim momentul fondator, este imposibil să nu observăm că înțelesul conceptului de universitate diferă de la un fondator la altul, chiar dacă, inițial, conceptul german de universitate, cel al unei instituții cu un mare grad de autonomie, orientată mai mult spre căutarea cunoașterii dezinteresate, pare să fi câștigat.

A fost atunci fondarea Universității din Iași un demers exotic, lipsit de tradiții locale și mai ales de un anume suport public în cadrul tinerei societăți a Principatului Moldovei? Căutarea răspunsului la această întrebare este utilă mai ales pentru a înțelege pe de o parte dificultățile începuturilor universității, inclusiv conflictele dintre profesori și minister, iar apoi pentru a vedea rolurile jucate de fiecare dintre fondatori în acest proces. În același timp, pe această cale se poate deschide o discuție de ordin teoretic cu privire la *sursele istorice* ale unei instituții universitare. Poate fi aceasta creată *ex nihilo* sau dimpotrivă are nevoie de tradiții, eventual de o *preistorie*? Este Universitatea din Iași produsul acestor tradiții? Ce poate fi acceptat ca *genealogie instituțională* în acest caz?

Fatalmente, discuția ne proiectează în miezul unei complicate probleme epistemologice specifice mai ales istoriei intelectuale. Respectiv, este vorba de felul în care ne raportăm istoriografic la noțiunea de *origini*. Cu alte cuvinte, în

² F. Ioncioaia, „Fondarea și începuturile Universității (1860-1864)”, în vol. Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon, coord., *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru-Ioan Cuza”, 2010, p. 129-150.

ce condiții este legitim să vorbești de „originile” sau de „sursele istorice” ale unui eveniment istoric? Se știe că există o veche prejudecată istoricistă, potrivit căreia orice fapt istoric semnificativ are rădăcini istorice uneori foarte extinse în timp, fie în sens de genealogie, de preliminarii, fie în sens de raporturi cauzale, profunde și de lungă durată, camuflate oarecum de evoluțiile istorice de suprafață. Descoperirea acestora ar permite o explicație cauzală pertinentă și de largă amplitudine, ca și o plasare a faptului/evenimentului istoric respectiv într-o narațiune istorică mai extinsă, prin care să se explice și re-semnifice epoca istorică în general³.

Potrivit lui Michel Foucault, însă, manipularea unei asemenea categorii induce ideea de linearitate absolută a cursului istoriei, motivează căutarea fără încetare de *începuturi* și anulează originalitatea evenimentului, întrucât acesta se produce de fiecare dată înainte ca el să aibă loc cu adevărat. Pe scurt: se obliterează în același timp discontinuitatea radicală a evoluțiilor istorice ca și discordanțele ireductibile, care separă diferitele serii de discursuri și practici istorice. Din acest motiv, atunci când sucombă „himerei originilor”, istoria târăște după sine, fără a avea cunoștință întotdeauna, mai multe feluri de prejudecăți. Mai întâi, este vorba de faptul că fiecare moment istoric este reprezentat ca o totalitate omogenă, dotată cu o semnificație ideală și unică, prezentă în fiecare dintre realitățile componente și care o exprimă plenar. Apoi, de faptul că devenirea istorică este organizată ca o continuitate necesară. Iar, în fine, căutarea de *origini istorice* poate sugera că faptele se înlănțuie ca un flux neîntrerupt, ceea ce permite să se decidă cum unul este „cauza” altuia.

Alături de aceasta, noțiunea de *origine* conține și un alt risc, mai semnificativ, respectiv, faptul că propune o lectură fatalmente teleologică. Cu alte cuvinte, un fenomen istoric este descifrat, abordat exclusiv prin consecințele sale, care devin astfel un scop obligatoriu al cercetării și ne obligă astfel să pornim cu concluzia pentru a inventa premisele. Aceasta induce o *iluzie*

³ Roger Chartier, pe urmele lui Michel Foucault, observa tendința istoricilor moderni de a opera selecții retrospective cu privire la un mănunchi de fapte sau de idei dispartate sau dispersate din perspective unui eveniment sau chiar a prezentului. În speță este vorba de o dublă operațiune: pe de o parte, aceasta presupune o triere care reține printre numeroasele realități constitutive ale istoriei unei epoci numai acelea care sunt considerate drept matrice ale evenimentului viitor, iar, pe de alta, această selecție solicită o construcție retrospectivă care oferă unitate, în calitatea lor de „origini” presupuse, a unor idei și acțiuni diferite unele față de altele, eterogene în natura lor, discontinui în realizarea lor. R. Chartier, *Les Origines culturelles de la Revolution française*, Paris, Seuil, coll. „L' Univers historique”, 1990, p. 13 sqq.; cf. critica noțiunii de origine la Michel Foucault („Nietzsche, la généalogie, l'histoire”, *Hommage à Jean Hyppolite*, Paris, PUF, 1971, p. 145-172; idem, „Réponse au Cercle d'épistémologie”, *Cahiers pour l'analyse*, 9. *Généalogie des sciences*, été 1968, p. 9-40).

retrospectivă inerentă, după expresia lui Raymond Aron, respectiv, acea înclinație de a concepe demersul de reconstrucție istorică ca o necesitate și nu ca o simplă ipoteză și a privi astfel trecutul ca pe un viitor necesar⁴.

Întrebarea inevitabilă care se naște din această discuție este dacă putem imagina un demers istoriografic în afara unei discuții despre „origini”, vorbind deci exclusiv despre rupturi și discontinuități. N-ar fi oare aceasta o perspectivă dacă nu la fel de dogmatică în mod evident amenințată de un deficit cronic de inteligibilitate? Rupturile nu ascund oare evoluții istorice de profunzime, care trebuie deciptate/reconstituite ca atare? Dilema pare insurmontabilă și nu este locul aici pentru o discuție mai amplă asupra sa.

În demersul de față voi încerca, plecând de la problema felului în care au fost reconstituite istoriografic „rădăcinile” Universității din Iași, să propun o discuție privitoare la frontiera dintre căutarea legitimă de *origini* istorice și abuzul în raport cu acest tip de întreprindere. În ce fel, deci, reconstituirea originilor facilitează reconstrucția istoriei Universității în general? Care sunt limitele acestui demers, respectiv, ce anume constituie deci o *preistorie*? Originile Universității sau *preistoria* sa fac oare parte din istoria Universității? Și în ce măsură? Sub ce formă? Cum ar trebui recompuse istoriografic? Aș dori, deci, ca perspectiva de față să fie considerată drept o contribuție la istoriografia universității, respectiv, la discuția cu privire la obiectul și limitele unui asemenea demers (ce aparține istoriei universității și ce nu), ca și în favoarea re poziționării sale în spațiul istoriei intelectuale.

Voi proceda, prin urmare, la o explorare a literaturii istoriografice consacrate Universității din Iași. Astfel, mai întâi, voi examina principalele narațiuni istoriografice cu privire la „preistoria” universității, apoi voi încerca să analizez relevanța epistemică a fiecărui „moment” în parte, în ce privește contribuția la istoria universității, felul în care este pusă în scenă relația ruptură-continuitate, ponderea și funcția acestor narațiuni în cadrul demersului general etc.

Nu interesează aici decât periferic conținutul propriu-zis (corectitudinea factuală, perspectiva metodologică etc.). Atenția va fi orientată mai ales asupra felului în care acest demers contribuie la structurarea unei istorii a universității, ca experiență autonomă în raport alte tipuri de practici educative și intelectuale. Această discuție poate fi utilă dacă vrem să examinăm rolul monografiilor instituționale în istoriografia universității, riscurile exigențelor extra-epistemice, ca și evoluția imaginarului istoriografic, în plan mai larg.

⁴ *Ibidem.*

1. Invenția *originilor* și configurarea unei scheme de gândire

Istoriografia Universității din Iași este relativ bine reprezentată cantitativ. Cu excepția unor abordări „accidentale”, aceasta este constituită din lucrări monografice de mare anvergură, care își propun să rescrie, la anumite intervale de timp, istoria instituției. Astfel, avem până acum patru încercări semnificative de a reconstitui monografic trecutul Universității din Iași (după anii în care au apărut): 1910 (1911), 1960, 1985 și 2010. La acestea se adaugă o serie de contribuții cu caracter ocazional, cum este demersul din 1885 al lui Xenopol și Erbiceanu la care se adaugă o serie de studii și articole⁵.

Este ușor de observat că, aproape fără excepție, această istoriografie este legată ombilical de o anume ciclicitate celebrativă, ceea ce a făcut ca demersul istoriografic să fie gândit mereu ca o componentă obligatorie a ritualului festiv impus de ritmicitatea aniversărilor instituției. Faptul a generat o serie de constrângeri/inadecvări oarecum inerente, mai cu seamă privind autonomia demersului istoric, respectiv, libertatea istoricilor de a-și concepe, problematiza și edita demersul, cât și în ce privește calificarea/specializarea autorilor respectivi, într-un domeniu în raport cu care nu au o formare și o experiență particulare. De asemenea, logica aniversativă a orientat în mod ferm natura demersului istoriografic, al cărui obiectiv principal devine acela de a configura *imaginea* unei instituții, uneori într-un sens pur comercial (ca instrument de marketing), fără o intenție clară de a problematiza ori aborda critic trecutul instituției în discuție.

O altă consecință care derivă din acest statut de practică celebrativă implicită a demersului istoric consacrat Universității este probabil ponderea acordată „originilor” sau „preistoriei” instituției, respectiv, acelei perioade care nu face parte de facto din trecutul său propriu-zis, anterioare deci fondării sale instituționale. Nu este vorba aici de un demers accidental, eventual generat de capriciul unui comanditar oarecare, ci de o veritabilă paradigmă, care manifestă dincolo de mode ideologice, ca un discurs reiterativ, cvasi-liturgic, care pare a fi devenit consubstanțial istoriografiei Universității din Iași. Astfel, printr-o continuă expansiune regresivă, noi fragmente de trecut sunt integrate narațiunii istoriei Universității, ca o parte legitimă a acesteia.

⁵ A se vedea printre altele: Stelian Neagoe, *Triumful rațiunii împotriva violenței (viața universitară ieșeană interbelică)*, Iași, Editura Junimea, 1977; Vasile Cristian, *Istoria la Universitatea din Iași*, Iași, 1985; Gh. Iacob, ed., *Universitatea din Iași. De la modelul francez la modelul Bologna*, Iași, Editura Universității „Alexandru-Ioan Cuza”, Iași, 2007; cf. și o bibliografie la C. Botoșineanu, „Bibliografie selectivă”, în vol. Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon, coord., *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru-Ioan Cuza”, 2010, p. 737-751.

Trebuie spus că acest tip de punere în scenă a *originilor* își are începuturile în chiar momentul fondării Universității. Ceremonia inaugurării din 26 octombrie 1860 fusese concepută ca o serbare patriotică, expresie a unui triumf al spiritului național și al învățământului public din Moldova⁶. Totuși, ca discurs istoriografic, fenomenul poate fi identificat probabil cel mai devreme într-o conferință ținută în aula Universității, în prezența mitropolitului Iosif Naniescu, a episcopului de Roman, Melchisedec și a lui D. A. Sturdza, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în ziua de 27 iunie 1885 de către fostul student al Universității, C. Erbiceanu, atunci profesor la Seminarul de la Socola. Acesta face printre altele observația, atunci îndrăzneț, că școlile de limbă greacă din Moldova trebuie integrate în istoria a ceea ce el numește „școala Națională”. Mai mult, Academiiile domnești de limbă greacă de la Iași și București îi apar ca fiind niște „Semi-Universități”⁷.

De fapt, contextul în care sunt spuse acele lucruri este aici mai important. Conferința sa, care se pare că a avut un anume succes (Erbiceanu va fi remarcat de către ministrul D. A. Sturdza și chemat apoi la București!) fusese prilejuită de *serbarea* organizată de Universitate pentru a marca împlinirea a cincizeci de ani de la înființarea *Academiei Mihăilene*. De altfel, alături de A. D. Xenopol, C. Erbiceanu va edita rezultatele acestui gest festiv într-un volum masiv cuprinzând discursuri și documente cu privire la istoria învățământului în Moldova⁸. Deși mai puțin explicit, manifestarea servea deopotrivă pentru a celebra, fie și indirect, semi-jubileul Universității⁹. Vedem, din luările de cuvânt cuprinse în

⁶ D. Berlescu, „Universitatea din Iași de la 1860 până la 1918”, în vol. *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860-1960*, vol. I, București, 1960, p. 112 sqq.; *Anuarul Universității din Iași pe Anul Școlariu 1895-1896, precedat de o ochire retrospectivă asupra învățământului superior din Iași*, Iași, Tipografia Națională, 1897, p. 107 sqq.

⁷ *Discurs în aula Universității din Iași, asupra Scolii Grece și Române din timpurile lui Vasile Lupu și Matei Basarab până la 1828, cu ocaziunea serbării Jubileului semi-secular al învățământului superior național* de Constantin Erbiceanu, licențiat în teologie, profesor de teologie la Seminarul Socola, Iași, Tipo-litografia H. Goldner, 1885; cf. și *Discursul rostit în aula Universității din Iași de d-l Constantin Erbiceanu*, în vol. A. D. Xenopol, C. Erbiceanu (eds.), *Serbarea școlară de la Iași, cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente*, Iași, 1885, p. 48-77.

⁸ *Ibidem*. Știm din memoriile sale că Erbiceanu s-a autoinvitat la manifestare; fiind doar profesor la *Seminarul Veniamin* a fost acceptat de rectorul N. Culiianu să participe numai pentru că era singurul care studiasse documentar istoria învățământului; C. Erbiceanu, *Viața mea scrisă de mine după cât mi-am putut aduce aminte*, București, 1913, p. 19.

⁹ Pare-se că ideea inițială a fost de a se celebra doar un sfert de veac de istorie a Universității. Volumul editat cu acest prilej urma să cuprindă un studiu „asupra dezvoltării învățământului în Moldova din timpurile cele mai vechi și mai cu osebire de la începutul secolului până la înființarea Universității”, alături de o expoziție de cărți și de o sesiune de discursuri a unor profesori și invitați. Fie dintr-o explicabilă rezervă, fie din alte rațiuni (eventual, prezența conducerii

volum, că, de o manieră sau alta, cele două erau asociate, dar nu atât prin legătura lor cu istoria Universității, cât mai ales prin rolul lor în istoria învățământului „din partea nordică a României”, cum se indică la finalul notiței care deschide volumul. Cu alte cuvinte, efortul de a origina istoric Universitatea se făcea prin „declararea” ei ca instituție, paralel cu cel de revalorizare a formelor instituționale care au precedat-o.

O căutare de origini ilustre, practică foarte uzuală în toate timpurile, sau un efort de a contrabalansa preeminența „naturală” a Universității din București în cadrul politicilor educative ale ministerului de la București? De fapt, cele două sunt complementare. Observăm aceasta în „memoriul” lui A. D. Xenopol cuprins în volumul amintit. Pe lângă conferința lui C. Erbiceanu, îi datorăm istoricului A. D. Xenopol una dintre primele tentative istoriografice de a schița o genealogie istorică a Universității din Iași. Studiul acestuia, care nu a fost prezentat oral în cadrul „serbării”, pare conceput mai ales pentru a arăta vechimea învățământului superior în Moldova¹⁰. Demersul său este exemplar prin documentare și concepție. După o trecere în revistă a învățământului de până la 1835 în Moldova¹¹, A. D. Xenopol se concentrează asupra *Academiei Mihăilene*, pe care o clasifică drept o formă de *învățământ superior*. Deși nu definește nicăieri ce înțelege prin această formulă, istoricul pare a se referi la ceea ce în epocă se numea „cursul superior” de la această instituție. Este evident, însă, că preocuparea sa este de a schița o continuitate în evoluția formelor superioare de instruire din provincia istorică de la est de Carpați. Din acest motiv, nu acordă *Așezământului* din 1850, pe care îl numește adesea *regulament*, un merit particular în evoluția învățământului superior din Moldova, considerându-l o continuare a politicilor anterioare, chiar o simplă aplicare a prevederilor *Regulamentului Organic*. Astfel că, momentul fondării Universității din 1860 apare drept o continuare a unui proces început deja cu multe decenii în urmă. Din punctul său de vedere, la 1860 nu se petrece mare lucru: cel mult o „strămutare” a cursurilor într-un nou local!

Finalul excursului rezumă convingerile de atunci ale istoricului, amestec de rigoare pozitivistă și viziune romantică: „După multe șovăiri și un curs

ministerului de resort de la București, D. A. Sturdza și Spiru Haret, secretarul general), s-a decis finalmente ca tema centrală să fie aniversarea celor cincizeci de ani „de la înființarea *Academiei Mihăilene*”, ca moment de naștere a „învățământului superior în România de dincoace de Milcov, Moldova de altădată”. Cf. „Introducere” la A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 2 sqq.

¹⁰ „Jumătate de veac s-a împlinit de când arborele învățământului superior a fost răsădit pe pământul României de dincoace de Milcov”, își începe excursul Xenopol; cf. „Memoriu asupra învățământului”, în Xenopol, Erbiceanu, *op. cit.*, p. 94.

¹¹ „Timpurile mai vechi pînă la începuturile veacului XIX”, în *Ibidem*, p. 93-141.

prăpăstios, învățământul superior își croise o matcă statornică în pământul Moldovei. El începea a curge măreț și liniștit, așteptând de la mintea poporului afluenții cari să sporească neconținut volumul apelor sale. Legea din 1864 vine să consfințească creațiunile istoriei, și astfel ea recunoscă cele două universități de Iași și București, nu ca amintire a unui trecut despărțit, dar ca emulațiune pentru o viață comună¹².

Această perspectivă intens istoricistă se schimbă aproape radical două decenii și jumătate mai apoi. În deschiderea volumului consacrat jubileului Universității, A. D. Xenopol oferă prima schiță a istoriei Universității din Iași ca instituție în sine. Cu privire la „preistoria” instituției, Xenopol este acum remarcabil de prudent: „Un curs superior de învățături exista în Iași încă dinaintea întemeierii marelui așezământ cultural al Universității /.../. Cursuri mai înalte de studii fuseseră inaugurate odată cu întocmirea celei dintâi școale românești ceva mai răsărită decât școalele vechi de preoție. Ele întovărășiseră apoi deschiderea școalelor secundare, în așa-numita „Academie Mihăileană” și fuseseră reorganizate și împărțite chiar în facultăți, prin așezământul școlar din 1851 al Domnitorului Moldovei, Grigore Ghica. Întruparea unirei învățăturilor superioare într-un tot și un local deosebit care să le țarmurească și în spațiu, de școalele inferioare către care fuseseră alipite până atunci, se făcu abia în 1860, sub domnia fericitului întru pomenire Domnitorului României, Alexandru Ioan I Cuza prin înființarea Universității din Iași”¹³.

Așadar, de această dată Xenopol separă limpede practicile educative care au premers momentul fondării universitare de proiectul universitar propriu-zis. De altfel, el nu mai acordă „cursurilor înalte” de la *Academia Mihăileană* un rol semnificativ, și distinge clar istoria Universității în raport cu toate încercările anterioare. Fapt este că, de această dată, Xenopol nu condece mai mult de două paragrafe acestui subiect.

Paradoxal, în contribuțiile privind istoricul facultăților, care îi au drept autori pe unii dintre profesorii acestora, perspectiva este oarecum diferită. Spațiul acordat în cele patru texte depășește douăzeci de pagini dintr-un total de peste două sute, adică o proporție de zece la sută. Dintre acestea, însă, doar două contribuții materiale (cele semnate de Dragomir Hurmuzescu, *Științe*, și Iulian Teodorescu, *Drept*) acordă un spațiu semnificativ *originilor*.

În contribuția sa la *istoricul Facultății de Științe*, profesorul Dragomir Hurmuzescu distinge următoarele etape principale „ale dezvoltării” Universității,

¹² *Ibidem*, p. 141.

¹³ A. D. Xenopol, „Istoricul Universității din Iași”, în *Anuarul General al Universității din Iași tipărit cu prilejul jubileului de cincizeci de ani*, Iași, Tipografia Națională I. S. Ionescu, 1911, p. XI.

pe care le-ar fi urmat și Facultatea sa: „1. Înainte de 1835; 2. De la 1835-1860; 3. De la 1860- 1864; 4. De la 1864-1898; 5. Epoca actuală, de la 1898 încoace”¹⁴. Fără a se baza pe surse directe, Hurmuzescu stabilește originile învățământului de științe în școala de ingineri hotarnici înființată de Scarlat Callimachi în limba română și organizată de Asachi în 1814. Aici, „Gh. Asaki întâia oară au paradosit în limba națională, la anul 1814, un curs de matematică teoretică și aplicație practică de Geodezie și Arhitectură”¹⁵. În clasa de „lecțiuni extraordinare” de la *Academia Mihăileană* (îndeosebi: cursurile de inginerie susținute de maiorul N. Singurof și cel de arhitectură, desen și geometrie propus de Freiwald), Dragomir Hurmuzescu descoperă „sâmburele învățământului superior”¹⁶. Astfel că desființarea acestora în 1847 este descrisă în cheie tragică¹⁷.

La rândul său, I. Găvănescul, care se ocupă de *istoricul Facultății de Litere și Filozofie*, își începe excursul cu *Așezământul* din 1850 (1851), considerat de autor ca fiind „legea de bază a învățământului superior” în Moldova. Din punctul său de vedere, acesta este momentul fondator al Universității, pe care Alexandru Ioan Cuza doar îl va consacra oficial¹⁸. În același timp, ruptura de învățământul secundar se producea, însă, abia odată cu anul academic 1860-1861 prin înființarea (de fapt schimbarea numelui) instituției și prin separarea fizică de *Academia Mihăileană*, care s-a realizat odată cu instalarea noilor facultăți în clădirea palatului Moruzi, noul sediu al instituției¹⁹.

Mult mai substanțială, relativ critică, dar mai ales documentată prin apelul la surse directe, este contribuția profesorului Iulian Teodorescu, care se ocupă de *istoricul Facultății de Drept*²⁰. La fel ca și I. Găvănescul, profesorul Teodorescu crede că, la 29 octombrie 1860, „domnitorul Cuza nu a făcut decât să consacre o stare preexistentă”, deși conchide la fel de ambiguu că, totuși, atunci „s-a pus temelul învățământului superior”. Spre deosebire de ceilalți contributori, el își

¹⁴ Dragomir Hurmuzescu, „Istoricul Facultății de Științe din Iași”, în *op. cit.*, p. XXXIII.

¹⁵ *Ibidem*, p. XXXIII sq.

¹⁶ *Ibidem*, p. XXXIV.

¹⁷ *Ibidem*, p. XXXVI.

¹⁸ „Acolo se prevede înființarea unei *Universități* complete, cu patru facultăți /.../. Numele de *Academie*, dat acelei înalte instituții proiectate, nu schimba cu nimic din cuprinsul conceptului „*Universității*”, realizat prin strângerea la un loc, într-o unitate organică, a tuturor științelor despre om, natură și D-zeu, după cum o instituție nu devine „*universitate*”, or-cât s-ar numi dânsa astfel, dacă nu îndeplinește condițiile constitutive ale conceptului ei”; I. Găvănescul, „Istoricul Facultății de Litere și Filozofie din Iași”, în *op. cit.*, p. XCIII sq.

¹⁹ *Ibidem*, p. XCIV.

²⁰ Iulian Teodorescu, „Istoricul Facultății de Drept din Iași”, în *op. cit.*, p. CXLVII-CLXXXII.

motivează demersul prin rațiuni memoriale și nu explicative: „pentru a putea să aducem omagiile noastre acelei generațiuni din prima jumătate a secolului XIX, care a făcut extraordinar de mult pentru studiul pravilelor țării moldovenești”²¹. Iulian Teodorescu, își împarte demersul în două părți, dintre care prima se ocupă de „ceea ce se știe despre studiul dreptului dinainte de 1860”. Din acest punct de vedere, el plasează aceste începuturi în contextul eforturilor legislative de la începutul secolului XIX legate mai ales de elaborarea *Codului Calimachi*. Sunt trecute apoi în revistă cursurile de drept și cele de economie politică de la *Academia Mihăileană*, de după 1835, cărora implicit Iulian Teodorescu le acordă un statut de „cursuri universitare”²².

Ultima contribuție monografică aparține profesorului Gh. Bogdan, care se ocupă de *istoricul facultății de Medicină*²³. Spre deosebire de antecesorii săi, Gh. Bogdan nu acordă prea multă importanță problemei „originilor”. Remarcă și el semnificația *Așezământului* din 1851, pentru istoria Universității, dar în același timp constată prudența legislatorilor de atunci în ce privește proiectul unei facultăți de medicină.

Mai mult istorii ale disciplinelor universitare decât ale facultăților sau Universității, aceste contribuții nu au un caracter riguros, ceea ce explică probabil libertatea pe care și-o acordă autorii lor, beneficiind desigur și de faptul că frontierele și trecutul unei discipline sunt cu mult mai puțin limpezi decât cele ale unei instituții. Motivația memorială pare mai puternică decât motivația explicativă. Spre deosebire de A. D. Xenopol, care expediase preistoria instituției în maximum două paragrafe, Dragomir Hurmuzescu are nevoie de mai mult de zece pagini pentru a reconstitui începuturile disciplinelor științifice. Cu relativa excepție a lui Găvănescul, niciunul dintre acești autori nu consideră necesar să teoretizeze conceptul de universitate, îndeosebi cu privire la distincția dintre învățământul universitar și cel „superior”, sau privind caracterul specific al universității în cadrul unui sistem de educație. După cum vom vedea, aproape toate demersurile ulterioare urmează într-un fel sau altul acest model de abordare.

2. Istoria universității ca teorie a istoriei

Va trebui să treacă o jumătate de veac pentru a putea înregistra un nou interes semnificativ pentru istoria Universității din Iași. Acesta este legat desigur

²¹ *Ibidem*, p. CXLVII.

²² *Ibidem*, p. CLII.

²³ Gh. Bogdan, „Istoricul Facultății de Medicină”, în *op. cit.*, p. CLXXXVI-CCXVIII.

de următorul pretext celebrativ: anul 1960, aniversarea centenarului. Din păcate, între 1911 și 1960, avem o fractură aproape completă din punct de vedere istoriografic privitor la istoria Universității²⁴. După cum se știe, în acest interval de timp, Universitatea din Iași cunoscuse mutații profunde, generate atât de evoluția disciplinelor sau a statutului instituției, cât și de schimbările politice dramatice din aceasta perioadă.

Volumul apărut cu această ocazie dă seama de aceste mutații, atât explicit, cât mai ales implicit. Presiunea ideologică este puternică și vizibilă, deși din multe puncte de vedere, o parte din contribuțiile cuprinse aici sunt de o remarcabilă calitate. În ciuda titlului²⁵, lucrarea constituie prima monografie sistematică și profesională (redactată integral de către istorici și pe baza unor surse directe!) a Universității ieșene.

Din cele 332 de pagini, peste 80 sunt consacrate perioadei anterioare anului 1860. Așadar, aproape o treime. Faptul trebuie înțeles ca fiind legitim, dacă luăm în seamă ceea ce apare enunțat într-un lapidar *Cuvânt Înainte* al lucrării ca fiind scopul său, respectiv, elaborarea „unei istorii complete a învățământului din Moldova și de a stabili rolul pe care Universitatea din Iași l-a avut în cultura națională”²⁶.

Din această perspectivă, fondarea Universității este înțeleasă ca expresia unei mișcări istorice profunde, subterane, de lungă durată. Astfel, problema „originilor” devine o temă majoră și obligatorie, iar între istoria instituției și *preistoria* sa nu mai avem nici un fel de fractură, întrucât *preistoria* Universității din Iași devine o componentă naturală a istoriei sale, după cum istoria acesteia este parte a istoriei învățământului din România. Demersul de punere în valoare a acestui trecut nu mai apare ca un plonjeu accidental și exotic în trecutul neguros al istoriei educației în Moldova, merit mai ales a pune în evidență vechimea învățământului din această provincie istorică în fața centralismului bucureștean. De asemenea, nu se mai urmărește strict genealogia Universității. Obiectivul principal al acestui demers este de a configura o epopee colectivă și de a atașa Universitatea la aceasta.

²⁴ Cu o singură excepție, lucrarea: *De la Academia Mihăileană la Liceul Național, 100 de ani, 1835-1935*, Iași, 1936; interesant de observat este că, de o manieră sau alta, *Academia Mihăileană* este recuperată atât de către istoricii Universității, cât și de către cei ai *Liceului Național*.

²⁵ *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași (1860-1960)*. Trebuie semnalat că editorul lucrării (probabil este vorba de D. Berlescu!) arată în nota care ține loc de *Cuvânt Înainte* faptul că este vorba de o cercetare „preliminară”, întrucât „timpul pe care l-am avut la dispoziție, ca și lipsa izvoarelor nu ne-au permis să ducem cercetările atât de departe cât am fi dorit” (p. 8).

²⁶ *Ibidem*.

Periodizarea urmează oarecum sugestii anterioare, deși frontierele cronologice devin acum mai ferme. Avem astfel două perioade distincte, prezentate monografic fiecare: C. Cihodaru se ocupă de învățământul din Moldova începând cu secolul XV și până la finele secolului XVIII, inclusiv de „Școala domnească din Iași”²⁷, iar Valerian Popovici de „învățământul în limba națională”²⁸.

După cum se observă încă din titlu, cele două contribuții au ca obiect istoria educației în Moldova și nicidecum istoria Universității. Această impresie se accentuează atunci când facem lectura celor două texte: ambele studii remarcabile, în fapt, chiar dacă par vag marcate de o anumită amprentă ideologică, care adună și sistematizează date și studii istorice asupra evoluției „învățământului” din Moldova din Evul Mediu și până la fondarea universității. În ciuda faptului că autorii lor par să nu aibă o calificare avansată în istoria învățământului, ambele contribuții sunt deschizătoare de drumuri, mai ales prin modul în care se configurează domeniul și cum se concepe explicația istorică. De asemenea, tributul acordat ideologiei dominante este uneori mai apăsător decât în alte contribuții, vizibil îndeosebi prin utilizarea în exces al referinței economice sau sociale pentru a explica evoluția sau dificultățile învățământului.

Există și diferențe vizibile între acestea. Contribuția profesorului Cihodaru este un exemplu de pozitivism în sensul fericit al termenului, cel puțin în contextul în care metadiscursul dogmatic marxist era atât de jenant în epocă. În fața acestor presiuni, el mizează pe prudență, apelul la fapte, o cunoaștere intimă a perioadei. Demersul este încă utilizabil astăzi, mai ales pentru că reconstituirea se rezumă mai ales la fapte, astfel că nu avem explicații istorice mai largi, comparații, încercări de a transgresa documentul scris. Autorul nu pare a fi interesat decât de faptele în sine și mai deloc de semnificația lor pentru istoria universității.

Contribuția lui Valerian Popovici este mult mai impregnată de vulgata regimului, judecățile în cheie ideologică abundă, dar, dincolo de balastul propagandei oficiale, demersul oferă o reconstituire istorică solidă, bazată pe surse directe. În mod curios, mai ales pentru perioada de după 1848, acest demers este încă nedepășit. De asemenea, spre deosebire de contribuția lui C. Cihodaru, acest studiu este mai atent la miza generală a volumului, respectiv, aceea de a contribui la o istorie a universității și nu doar a practicilor educative.

²⁷ C. Cihodaru, „Învățământul în Moldova, în sec. XV-XVIII. Școala domnească din Iași”, în *op. cit.*, p. 9-32.

²⁸ V. Popovici, „Învățământul în limba națională pînă la 1860”, în *op. cit.*, p. 33-81.

Această lectură slab conceptualizată, dar bine documentată istoric este oarecum abandonată în următoarea întreprindere de acest fel, din 1985. Faptul are consecințe ambigue. Ce fusese o presupuziție romantică la început, expresia unui anume amatorism, devine acum o certitudine metafizică, în care se pot regăsi multe din temele propagandei regimului.

În același timp, trebuie observate și câteva noutăți din perspectiva discuției de față. Mai întâi, această nouă versiune este prima care se intitulează *Istoria Universității din Iași*. Apoi, caracterul mult mai vizibil de lucrare festivă, internă: toți contributorii sunt cadre interne, iar, pentru prima dată, volumul apăsarea sub egida Universității și a Facultății de Istorie și Filozofie²⁹. Dar mai ales este de semnalat faptul că *Introducerea* semnată de profesorii Gh. Platon și V. Cristian este una din puținele contribuții teoretice cu privire la natura demersului și la istoriografia universității din istoriografia universității de la noi³⁰.

Teza principală a demersului celor doi istorici ieșeni este exprimată în chiar primul paragraf: „Există o interacțiune indisolubilă între universitate și mediul general în care își desfășoară ea activitatea...”³¹. Prin urmare, se mai spune, „o Universitate este un element de sinteză”, respectiv, în egală măsură „un receptor al societății căreia îi aparține și un catalizator al acesteia”, prin contribuția sa „la propășirea științei și a culturii dar și la dezvoltarea societății în general, direct sau indirect”, prin profesorii și absolvenții săi³². Este drept că aici reflecția rămâne la nivel de simplu enunț: nu aflăm o teorie mai elaborată asupra felului în care universitatea este un receptacul/catalizator în raport cu societatea și eventual asupra felului în care aceasta poate fi reconstituită istoriografic.

Imaginea de „instituție totală” atașată Universității pare mai mult menită să marcheze importanța istorică a instituției și nu se traduce printr-o expansiune propriu-zisă a domeniului de studiu respectiv (sau foarte puțin!), în comparație cu vechile contribuții asupra subiectului. De fapt, se poate spune că mai curând

²⁹ Gh. Platon, Vasile Cristian, redactori responsabili, *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Junimea, 1985. A se vedea și prefața semnată de rectorul de atunci, matematicianul, Viorel Barbu: „... această nouă istorie a Universității ieșene este o importantă operă de evocare și restituire...”, „Prefața”, *op. cit.*, p. VII sqq.

³⁰ Gh. Platon, Vasile Cristian, „Introducere”, *op. cit.*, p. XI-XXIII. Sugestii pot fi găsite inclusiv în *Prefața* rectorului Viorel Barbu, care depășește cadrul convențional obișnuit al unor asemenea intervenții; de altfel, paradoxal, rectorul este singurul care încearcă să proiecteze Universitatea într-un context istoric specific: fondarea universității moderne în secolul XIX și problema relației cu cele două modele concurente, humboldtian și napoleonian.

³¹ *Ibidem*, p. XI.

³² *Ibidem*.

expansiunea se manifestă mai mult asupra societății cât asupra instituției universitare și depășește statutul de simplu cadru de referință³³.

Dincolo, însă, de această imagine mai curând metaforică decât analitică, ceea ce reiese din aceste considerații este nu atât caracterul organic al universității ieșene în raport cu societatea românească, cât mai ales lipsa sa de autonomie: în raport cu evoluția învățământului public (este o formă de învățământ superior), dar mai ales în raport cu *istoria*, înțelesă aici ca prezență imperativă a națiunii, respectiv a puterii politice. Este evident astfel că, instituție substanțializată, Universitatea este văzută drept o armă și nu un for de cunoaștere dezinteresată.

Această idee de universitate explică atât extinderea sensului de istorie a universității din punct de vedere cronologic, cât și îndistinția cu privire la natura de obiect istoric al universității în raport cu istoria generală. Istoria Universității din Iași va fi, deci, istoria națiunii întrupate în universitate. Universitatea nu poate avea, astfel, propria istoricitate și nu poate fi în conflict cu națiunea. În același timp, Universitatea este o ființă dotată cu inteligență istorică, un *corpus* în care este loc pentru acte individuale, voințe dizarmonice, dar mai ales pentru căutarea liberă, non-angajată, a adevărului.

Este o proiecție în care organicitatea este imperativă, după cum nimic nu are loc întâmplător. De la Grigore Ureche și Cantemir, până la Mihail Sturdza, un fir istoric leagă epocile, gesturile și ideile pentru a se împlini în proiectul Universității. În plus, un acut sentiment obsidional veghează în *arrière-plan*, întrucât neîmplinirile, discontinuitățile nu se pot explica decât prin apelul la „adversitatea geopolitică”.

La fel de important este desigur să distingem dincolo de această retorică eufemizantă, care vine din aerul epocii, ca și dincolo de historicismul radical, dorința autorilor de a proiecta *originile* Universității în temporalitatea națională, care poate semnifica în același timp refuzul provincialismului. Istoria Universității din Iași nu mai este o istorie provincială, întrucât nașterea Universității din Iași a fost un „rezultat al unor seculare eforturi ale întregii

³³ „Universitatea din Iași reprezintă *expresia concentrată* a dezvoltării istorice a națiunii române, a premiselor care au concurat la constituirea și împlinirea acesteia. Întemeierea ei a reprezentat nu numai *un act de conștiință al națiunii*, ci și *voința și capacitatea* acesteia de a-și legitima și promova valorile...”, *Ibidem*, p. XII sq. Din acest punct de vedere, de exemplu, universitatea este produsul unirii de la 1859 nicidecum al voinței unor indivizi: „A trebuit ca românii să-și constituie statul național pentru ca, prin intermediul forței sale, să impună crearea acestui instrument indispensabil perfecționării proprii sale structuri” (Gh. Platon și D. Rusu, „De la Academia Mihăileană la Universitatea din Iași”, în *op. cit.*, p. 39).

comunități” naționale³⁴. Centralitatea sa în cadrul acestei istorii vine tocmai din această natură metafizică a istoriei sale.

4. Apogeul unei expansiuni

Această perspectivă teoretică și implicit normativă o vom găsi apoi aplicată în restul volumului, în forme diferite. Deja am văzut că expansiunea obiectului de cercetare a istoriei universității nu se manifestă prin lărgirea domeniilor aflate în atenție, ci prin extinderea implicită a conceptului de universitate și implicit a „preistoriei” sale. Astfel, problematicii „originilor” i se acordă un spațiu ca pondere în expansiune: peste cincizeci de pagini (inclusiv aici parțial și contribuția profesorului Vasile Cristian!) dintr-un număr de 214 de pagini (fără anexe), deci aproximativ un sfert din total. Aceasta în condițiile în care obiectul istoric în sine își lărgise, fizic, ponderea în cadrul istoriei universității cu un sfert de veac, iar cercetările cu privire la istoria universității explodaseră peste tot în lume în aceste decenii. Desigur că faptul poate avea ca primă explicație refuzul autorilor de a scrie despre subiecte încărcate ideologic, mai cu seamă cele privitoare la anii de după 1948.

Coordonatorii volumului disting existența a două fragmente cronologice în istoria universității: „universitatea organizată în forma ei modernă”, care începe la 1860, aceasta fiind totuși „istoria propriu-zisă a Universității”, și perioada anterioară, a *începuturilor*, cu o geometrie variabilă și neclară. Dar, când putem distinge de fapt *începuturile* Universității? Cei doi istorici sugerează că faptul s-ar produce odată cu nașterea a ceea ce ei numesc: „învățăturile înalte”. Nu avem însă un moment cronologic bine fixat pentru aceasta: ar putea fi la mijlocul secolului XVII, odată cu școala fondată de Vasile Lupu, dar oricum momentul fusese anticipat de experiența „Școlii latine” de la Cotnari a lui Iacob Heraclid, din secolul anterior, dar ar putea fi și un alt moment³⁵. Pe de altă parte, primul dintre cele trei studii, care reconstituie această parte a istoriei Universității din Iași, semnat de cunoscutul medievist Vasile Neamțu se ocupă de învățământul în Moldova până la *Colegiul Vasilian*, iar narațiunea sa începe cu perioada dacică, dacă nu mai devreme³⁶. În ciuda unei remarcabile documentări și prudențe în

³⁴ Astfel, „este evident că Universitatea din Iași nu este rodul unei întâmplări și nici un simplu auxiliar al procesului de modernizare, ci un *instrument fundamental* al acestuia (subl. în text!)...”; Gh. Platon și V. Cristian, *op. cit.*, p. XVII.

³⁵ „De fapt, învățământul superior din Iași își are originea în *Academia domnească* /.../. Aniversările viitoare vor trebui, firește, să pornească de la ctitoria secolului al XVII-lea” (*Ibidem*, p. XII).

³⁶ Vasile Neamțu, „Învățământul în Moldova până la Colegiul Vasilian”, în *Istoria*

judecăți, contribuția regretatului istoric se anunță de la început drept o istorie a formelor de educație în lumea românească anterioară momentului fondării *Colegiului Vasilian*, care s-a produs la mijlocul secolului XVII. Legătura sa cu istoria Universității se regăsește vag, cel mult atunci când este să se evidențieze prezența unor studenți moldoveni (de limbă germană probabil și de confesiune catolică) la studii în universități din Polonia sau din lumea germană, ca și existența unor *licențiați* în spațiul românesc³⁷.

Din acest punct de vedere (al relației cu istoria Universității), contribuția următoare are un caracter mai legitim³⁸, întrucât aici se vorbește deschis, cu privire la proiectul lui Vasile Lupu, un exemplu de „școli superioare”³⁹. Este drept că istoricul Ion Toderașcu ezită în a fixa aici începuturile Universității. În schimb, despre *Academia domnească* nu par a exista dubii. Nu știm însă foarte bine ce însemna aceasta, de vreme ce într-o categorie similară era plasat și *Seminarul de la Socola*⁴⁰. Caracterul grecesc al instituției este subtil ignorat, la fel ca și numeroasele fracturi în biografia instituțională a școlii. Prin urmare, *Academia domnească* din Iași „reprezintă o etapă a drumului parcurs de învățământul superior din Moldova până la înființarea Universității”⁴¹. Introducerea programului de formare a inginerilor hotarnici în limba română („știință inginerască”), în 1813, de către Gh. Asachi este comparat printre altele cu inițiativa fondării *Școlii Politehnice* de la Paris din 1795. Astfel, prin „cursul de știință inginerască al lui Asachi se inaugura un moment important în școala superioară: trecerea spre un învățământ în limba română”⁴². Din păcate, și aici lipsa unei discuții aplicate asupra conceptului de universitate reprezintă o sursă de infinite ambiguități.

În contribuția următoare se accentuează această tendință⁴³. Contextul istoric devine aici încă și mai important. O epocă „de acută efervescență” intelectuală și națională a făcut cu necesitate posibilă apariția universității. De fapt, necesitatea istorică este aici chiar personajul principal. Progresul științei se întâlnește, deci, cu avansul ideii naționale. Totul s-ar zice că servește acestui proces: fondarea Seminarului de la Socola în octombrie 1804, cursul de ingineri hotarnici ai lui Asachi (1813-1818), refundarea Școlii Vasiliene (1 ianuarie 1828), înființarea

Universității din Iași, p. 1-9.

³⁷ *Ibidem*, p. 4.

³⁸ Ion Toderașcu, „De la Colegiul Vasilian la Academia Mihăileană”, în *Istoria Universității din Iași*, p. 10-26.

³⁹ *Ibidem*, p. 12.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 13.

⁴¹ *Ibidem*, p. 16.

⁴² *Ibidem*, p. 21.

⁴³ Gh. Platon, D. Rusu, *op. cit.*, p. 27-41.

Societății de Medici și Naturaliști și a Muzeului de Istorie Naturală din Iași în anii treizeci etc. Astfel, Academia Mihăileană devine în mod natural o „verigă de legătură între Academia domnească și Universitate”⁴⁴.

Universitatea va lua ființă, deci, ca o creație necesară și organică, rezultatul evoluției istorice a națiunii înseși, exprimând imperative naționale și având o funcție „națională”⁴⁵. Această schemă simplă avea avantajul desigur că, pe lângă agrementul oficial, nu cerea o motivare de ordin analitic. Căci, la rigoare, este greu de contestat că universitatea nu ar fi trebuit să servească națiunea care o finanța sau că nu ar fi fost produsul istoric al acesteia. Dacă însă vom elimina acest înveliș metaistoric uneori prea apăsător, studiul rămâne referențial din multe puncte de vedere. Surprinde aici poate slaba atenție acordată *Așezământului* din 1851, văzut, în spiritul lui A. D. Xenopol, drept o simplă aplicație a *Regulamentului Organic*.

5. Regimul liberal al memoriei și al istoriei

A fost desigur o neșansă majoră faptul că principalele contribuții istoriografice cu privire la istoria Universității din Iași s-au născut în circumstanțe politice dintre cele mai ostile. Se știe că regimul comunist a asigurat uneori resursele, ca și concentrarea eforturilor, dar în același timp a izolat dramatic cercetarea istorică, atât în raport cu viața intelectuală generală, cât mai ales cu marile tendințe istoriografice. Vedem în abordările de mai sus un efort reconstituitiv remarcabil, dar în același timp și un deficit critic și teoretic serios, alături de absența specializării și a unei perspective comparatiste.

A reușit noua versiune, din 2010, cea mai recentă⁴⁶, prima după o sută de ani editată în condițiile unui regim liberal, când s-au celebrat 150 de ani de la fondare, să depășească aceste handicapuri? O discuție critică și nepartizană în mediul istoriografic asupra acestui subiect ar fi desigur necesară. Nu este locul aici pentru aceasta.

Pentru moment ar fi de observat că ruptura este în intenții. *Introducerea* semnată de unul dintre coordonatori, Alexandru-Florin Platon, mută radical sensul proiectului de istorie a Universității: vechea spaimă de rupturi și

⁴⁴ *Ibidem*, p. 28.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 37 sq.

⁴⁶ Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon, coord., *op. cit.* Proiectul a fost pregătit de un volum de studii: Gheorghe Iacob (coordonator), *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007.

discontinuități este abandonată⁴⁷. Istoria Universității nu mai este un continuum unidirecțional, care printr-o logică implacabilă a efectelor cumulative se proiectează în prezent. Faptul este exprimat fără echivoc: „...spre deosebire de predecesorii noștri, noi nu (mai) credem astăzi că trecutul are un sens unic, prestabilit și fatalmente ascendent (adică în spiritul progresului), ce se dezvăluie observatorului de îndată ce este reconstituită traiectoria temporală care, așa-zicând, îl conține”⁴⁸.

Sub unghiul organizării generale, mutațiile sunt totuși mai puțin vizibile. Schema istoriografică de organizare a faptelor prezentă deja la finele secolului XIX și mai ales configurată odată cu volumul din 1960 este în continuare în uz. De altfel, unii autori din volumul anterior, cel din 1985, reapar cu contribuții similare, fie serios ameliorate, fie identice. Faptul arată dificultatea de a schimba paradigma, respectiv aceea a monografiei instituționale concepută ca un demers celebrativ, dar mai ales de a configura un interes profesional în mediul academic pentru un domeniu de cercetare care își manifestă utilitatea exclusiv la intervale de timp apreciabile.

Dacă este să ne referim strict la problematica *începuturilor* care face obiectul demersului de față, ruptura de vechea paradigmă este clară sub anumite aspecte, dar insesizabilă în altele. *Începuturile* ocupă partea a doua a volumului, având de altfel un titlu cât se poate de semnificativ: „Antecedentele medievale și moderne ale Universității” și ocupă aproximativ optzeci de pagini din totalul de 700 de pagini ale volumului, respectiv mai bine de zece procente din volum.

Structura este cvasi-identică, organizată în jurul celor trei tipuri de instituții educative dominante: „Învățământul din Moldova în secolele XVI-XVII” (Petronel Zahariuc, p. 47-80), „Academia domnească din Iași” (Ion Toderașcu, p. 81-96), „Academia Mihăileană” (Gabriel Bădărău, p. 97-126). Deși, cu excepția primului studiu, nici unul nu aduce o informație substanțial nouă, aceste contribuții țin pasul în general cu noile sensibilități istoriografice, mai cu seamă prin emanciparea de sub tutela vechii paradigme național-comuniste. Problema lor rămâne mai departe nu atât conținutul în sine, cât logica în care sunt integrate, respectiv, în ce măsură putem vorbi de „antecedente ale Universității”?

Concluzii

Contribuția de față și-a propus să treacă în revistă modul în care istoriografia cu privire la Universitatea din Iași a tratat tema *preistoriei* acesteia. Demersul a fost motivat mai întâi de inevitabila discuție cu privire la contextul

⁴⁷ Cf. Alexandru-Florin Platon, „Introducere”, în *Istoria Universității din Iași*, 2010, p. XIII-XIX.

⁴⁸ *Ibidem*, p. XIV.

general al fondării Universității, îndeosebi referitor la încercările anterioare precum și la conținutul ideii de universitate în epocă. În al doilea rând, era vorba de a înțelege miza cu privire la ponderea pe care cele patru încercări monografice succesive asupra istoriei Universității din Iași au acordat-o, fiecare, prezentării *originilor/preistoriei* Universității ieșene. La o privire cât de superficială pare evident că demersul istoriografic referitor la *originile* sau *preistoria* Universității din Iași este mai mult decât un omagiu la adresa înaintașilor, a încercărilor eșuate sau a proiectelor de nivel mai modest, deci o simplă celebrare a „rădăcinilor” istorice și intelectuale ale instituției. În fine, este important de a explica persistența acestui model istoriografic, dincolo de epoci, ideologii și curente intelectuale.

Proiecția narativă a *originilor*, un trecut pe cât de nebulos, pe atât de puternic semnificat, a presupus un efort de reconstrucție și unul de apropiere. Astfel că, investigația de față a încercat pe de o parte să treacă în revistă diversele demersuri de reprezentare a *preistoriei* Universității, iar pe de alta să discute relevanța epistemică a acestor demersuri din perspectiva sub-disciplinei numite *istoria universității*.

După cum am văzut, cea mai veche tentativă de a configura o „preistorie” a instituției ieșene datează probabil din 1885, cu prilejul primei celebrări a fondării Universității. Astfel, în contextul procesului general de „invenție” a trecutului național din lumea românească a celei de-a doua jumătăți a secolului XIX, înțeles ca un act de recuperare colectivă a memorialului național, istoria universității era proiectată în cadrul istoriei „învățământului public” (al educației naționale) și implicit al istoriei naționale. În acest tip de construcție, Universitatea nu are încă un obiect propriu, iar prezența sa istorică este sugerată implicit.

De fapt, putem spune că Universitatea ca subiect istoriografic apare abia o dată cu volumul care marca celebrarea jubileului său ca instituție. Îi datorăm lui A. D. Xenopol prima schiță de istorie a Universității din Iași ca monografie instituțională. Spre deosebire însă de contribuția sa anterioară, din 1885, aici (este adevărat, în circumstanțe diferite) *preistoria* este ca și absentă. În schimb, tema reapare în cel puțin două dintre contribuțiile consacrate *istoricului* celor patru facultăți, deși într-un registru celebrativ și memorial. Această direcție, în care istoria Universității este văzută ca parte a istoriei educației și ale cărei *origini* sunt recuperate de pe un teritoriu istoric tot mai extins, se va impune în viitor.

În volumul redactat cu ocazia centenarului din 1960 a Universității, prima lucrare cu caracter propriu-zis monografic consacrat acestei instituții, vedem că *preistoriei* i se dedică un spațiu de sine-stătător. Mai mult, limitele temporale ale

demersului sunt extinse, acestea identificându-se practic, la fel ca și periodizarea, cu cele ale istoriei generale. Astfel, istoria Universității își proiectează *originile istorice* în practicile educative din Moldova, cu cel puțin două secole anterior fondării instituționale propriu-zise.

Bulimia regresivă este reconvertită în volumul următor, apărut în 1985. Dedicat celebrării a 125 de ani de la începuturile instituției, aparent volumul are ambiția de a proiecta Universitatea ca o *instituție totală*. În fapt, această metaforă servește pentru a integra Universitatea unui discurs totalizant, în timp ce, istoria Universității ca obiect, fie și implicit, al demersului reconstituitiv, pare că dispare încă și mai mult. Pe lângă figura unei instituții exemplare, Universitatea este concepută ca o instituție *națională*, în sensul aici de instituție care reprezintă la scară *micro* evoluția istoriei generale. De la periodizare, la construcția explicației istorice și până la modul de a problematiza principalele aspecte ale evoluției *preistoriei* Universității, un evoluționism radical, esențialist, pândește mereu: organicitatea este decretată ca fiind normativă, iar instituției îi este desemnat un rol direct în cadrul vastului proces istoric de edificare a statului național-unitar.

Cea mai recentă tentativă cu caracter monografic asupra Universității din Iași pare că se extrage acestei viziuni, cel puțin în intenții. Totuși, schema generală de construcție a *preistoriei* este conservată. Atât școala lui Vasile Lupu cât și Academia domnească din secolul XVIII, pentru a nu mai vorbi de Academia Mihăileană, sunt în continuare atașate istoriei Universității, chiar dacă imaginea acesteia de continuum organic indefectibil nu mai reprezintă o miză.

Observăm deci că, în timp ce demersul recuperator s-a configurat printr-o continuă expansiune temporală a obiectului, demersul de apropiere (de atașare la o schemă istorică generală) s-a manifestat mai ales prin referința la două metadiscursuri înrudite: *preistoria* Universității concepută fie ca o componentă a istoriei fenomenului educativ, fie ca o componentă a unei istorii generale, „naționale”. Acest fapt nu trebuie judecat automat în termeni depreciativi. Foarte probabil, interesul pentru vechile practici educative a contribuit la sistematizarea unor cercetări empirice disparate. Apoi, fără interesul pentru *preistoria* Universității din Iași văzută ca parte a istoriei învățământului public, trecutul învățământului din Moldova ar fost probabil mult mai puțin cunoscut.

Ceea ce este de discutat privește faptul că, abordată în acest fel, *istoria Universității* apare ca fiind lipsită de o identitate epistemică anume, respectiv, nu-și conține propria explicație istorică. În cadrul vastului edificiu al istoriei învățământului sau al istoriei „naționale”, Universitatea în sine își pierde caracterul de noutate istorică, de practică și formă instituțională radical diferită în raport cu alte experiențe educative sau culturale.

În acest context, este de observat că, în ciuda diversității inerente a colectivelor de autori, a contextelor culturale și ideologice, nu avem propriu-zis versiuni multiple ale *preistoriei* Universității: suntem în fața unui trecut canonic, reiterativ, neproblematic. În același timp, dacă facem abstracție de tentativa care deschide volumul din 1985, nu avem încercări de a conceptualiza sau măcar a concepe istoria universității ca un domeniu aparte, fie și în cadrul unui demers consacrat istoriei învățământului.

Faptul poate avea două explicații. Pe de o parte, contributorii la aceste volume sunt în general istorici generalişti, ei nu sunt deci specializați în istoria universității sau măcar istoria educației. Pe de alta, contextele culturale în care au fost redactate aceste lucrări nu impuneau o discuție despre autonomia universității și mai ales despre caracterul cu totul specific al vieții universitare în raport cu fenomenul educativ în general⁴⁹.

Fie și din acest motiv, problematizările, interogațiile teoretice și căutările metodologice sunt rare. Acest fapt explică probabil de ce istoricii au căzut adesea în capcana metadiscursului dominant, fie naționalist, fie național-comunist, care au indus demersului istoric un puternic impuls mitifiant, dogmatic. De fapt, după cum am văzut deja, în ciuda promisiunilor sale, miza principală a demersului istoriografic aflat în atenție nu a fost de ordin explicativ și nici măcar fundamental simbolic (ca parte a unui demers de acumulare de capital simbolic). Astfel, *preistoria* Universității din Iași s-a configurat, cu fiecare contribuție, în linii mari, ca o schemă de reprezentare istorică având o funcție pur scenografică, expresie a unui metadiscurs istoriografic care celebrează procesualitatea istorică înțeleasă ca o desfășurare organică, națională, necesară. Din acest punct de vedere, reprezentarea trecutului „preistoric” al Universității sugerează deopotrivă măsura în care diversele ideologii dominante s-au insinuat în scriitura istoriei sale, precum și dificultatea de a configura un demers autonom cu privire la istoria universității, care să-și conțină propriul metadiscurs.

⁴⁹ Mă refer aici la faptul că Universitatea trebuie văzută nu doar ca o instituție de transmisiune sau de formare intelectuală de nivel avansat, expresie a unor politici educative, ci reprezintă deopotrivă un instrument de aculturare al elitelor, un spațiu de sociabilitate intelectuală, o instanță critică și un laborator de creație intelectuală și de producție a cunoașterii avansate.

Histoire intellectuelle et appropriations idéologiques: la préhistoire de l'Université de Iași

(Résumé)

Index des mots-clés: historiographie, origines, histoire intellectuelle, idéologie, national-communisme

Les universités ont-elles une préhistoire, c'est-à-dire une l'histoire de la période en précédant sa fondation institutionnelle proprement dite ? Comment et pourquoi y faire : par des raisons explicatives, symboliques ou administratives ? Quels sont ses débuts et sa dynamique ?

En s'étant configuré assez vite comme un discours autonome par rapport à l'histoire générale de l'institution, la *préhistoire* de l'Université de Iași est devenu avec le temps une composante incontournable de toute démarche historique concernant l'histoire de cette université. Son expansion temporelle et narrative, sa structure et son rôle idéologique peuvent servir comme un marker de l'évolution de l'histoire de l'Université en tant que l'objet de la recherche historique. En même temps, la manière dont laquelle a eu lieu la mise en scène de cette préhistoire offre une image sur l'emprise des principales idéologies dominantes sur les discours historiographiques concernant l'Université de Iași.

Faire une analyse sur le façon dont lequel cette historiographie avait configuré une *préhistoire* de l'Université de Iași est l'objectif principal de cet article. Il s'agit donc de voir : (1) comment s'est développé ce discours : ses origines, ses motivations, ses rôles, sa chronologie etc. ; (2) les grands thèmes et figures qui ont structuré cet approche; (3) le rapport entre l'objet, le discours historique et les divers courants idéologiques dans la construction de la préhistoire de l'Université de Iași et d'établir la portée épistémologique de ces rapports, particulièrement dans quelle mesure la référence idéologique se substitue à un métadiscours historique.

La première version d'un passé „préhistorique” qui soit associée à l'histoire de l'Université de Iasi remonte à l'année 1885, dans le contexte de l'anniversaire d'un quart de siècle de la fondation de l'Université. C'est n'est qu'une esquisse dans laquelle ce passé est identifié avec l'histoire de „l'enseignement national”, qui avait débuté au milieu du XVII-ème siècle. Son rôle généalogique pour l'histoire de l'Université est construit d'une manière implicite, dans la mesure où

la fondation de l'Université est une sorte de conséquence de l'évolution de l'enseignement général dans la Moldavie historique.

Cette côté mémorial et généalogique, qui fait de la *préhistoire* une quête de sources historiques et une pratique de célébrations des ancêtres est apparu en pleine lumière dans les approches concernant l'histoire des disciplines et des facultés dans le volume célébrant le jubilé de l'institution. En l'occurrence, la préhistoire est un sorte de préparation et terrain d'essai du projet universitaire, pas une composante. C'est pourquoi, la référence idéologique est encore diffuse, même si le contexte de l'avènement du discours historique en tant que mémoire national est parfois bien senti.

Mais, c'est à partir du moment de l'apparition du volume en célébrant le centenaire de l'Université, en 1960, que la tentation originaire devient un véritable discours. Cette fois-ci, la préhistoire à une place bien définie dans le projet de la monographie universitaire. Son objet est structuré autour des pratiques et des institutions éducatives antérieures à la fondation de l'Université, sans une liaison causale directe avec la fondation de celle-ci.

Les contributions suivantes (particulièrement le volume de l'année 1985) imposent ce model, apparemment définitif, comme un véritable métadiscours. La chronologie semble être un fait acquis spontanément : il s'agit d'une longue séquence temporelle (plus de deux siècles), qui à son tour est fracturé en trois périodes distinctes, chacun avec son autonomie. La préhistoire de l'Université de Iași ne se confonde plus avec l'histoire de l'enseignement public (national), mais avec l'histoire générale de la nation. De cette perspective, donc, faire la narration de cette *préhistoire* c'est faire l'histoire de nation roumaine.

Indéniable, ce type de démarche a eu le mérite, dans l'absence d'un champ d'études à l'histoire de l'enseignement en Roumanie, de systématiser des recherches disparates concernant l'histoire de l'enseignement de la Moldavie. Mais, en même temps, il a ouvert la voie d'un évolutionnisme radical et d'une organicité normative. Ainsi, l'école slavone fondée par Basile Lupu au milieu du XVII-ème siècle, l'Académie princière du siècle suivant et l'Académie Mihăileană fondée dans les années trente du XIX-ème siècle annoncent et prépaieraient la fondation de l'Université aussi que la fondation de l'état-nation roumain. Il s'agit d'un schéma de représentation historique en célébrant la processualité historique organique, national, nécessaire.

